

Світлана Архипова

**СТАН АДМІНІСТРАТИВНОГО
ПОДІЛУ КИЄВА В 50–90-х рр. ХХ ст.**

Безпрецедентні втрати, яких зазнав Київ під час Другої світової війни, вимагали від владних структур республіки й столиці швидких і рішучих заходів щодо налагодження нормального ритму життя в місті й оптимізації його територіальної структури. Зруйнований центр міста і надійний транспортний зв'язок необхідно було відновити у найкоротші строки – без цього неможливо було організувати систему управління й постачання населення. Надзвичайно гострою виявилася проблема забезпечення киян, кількість яких з року в рік зростала, житлом і системою необхідних послуг. Оскільки вільних територій у межах правобережної частини міста було обмаль, постали завдання освоєння лівобережних територій, а їх неможливо було реалізувати без нових мостів і транспортних артерій. Очевидно, що істотного коригування мала зазнати у зв'язку з цим і система адміністративно-територіального устрою.

Однак, загалом справившись у найкоротші строки із відбудовними завданнями, місцева влада вкрай повільно реагувала на назрілі потреби оптимізації основних функцій життєзабезпечення, зокрема тих, які залежали від асиметричної структури районного поділу. Остання лишалася мобілізаційною у своїй основі, цілком підпорядкованою інтересам центру. Райони в місті продовжували розглядатися як вузлові пункти реалізації партійних директив.

Головним орієнтиром при цьому, як і раніше, виступали не кількість мешканців, не містобудівні норми, не оптимальність організації комунального чи транспортного обслуговування, а насамперед кількість партійних організацій. Відповідно до тогочасного розуміння ідеологічних пріоритетів, часто всупереч історичним традиціям обиралися й назви адміністративно-територіальних одиниць. Від довоєнного часу зберігався поділ на Дарницький, Жовтневий, Залізничний, Кагановицький, Ленінський, Молотовський, Печерський, Подільський та Сталінський райони, але територіально вони постійно змінювали свої межі (відповідно як і назви). При виявленні зони впливу Києва одночасно з розробкою його генплану розв'язувалися завдання розмежування і у приміській зоні. Фактично розроблявся єдиний містобудівний проект, хоча його виконували дві проектні організації – «Київпроект», що готував проект генплану, і «Діпромисто», яке займалося проектом планування приміської зони.

У 1949 році був затверджений перший післявоєнний Генеральний план реконструкції і подальшого розвитку Києва з приміською зоною, у 1967 р. – другий, у 1986 р. – третій. Зрештою 28 березня 2002 року Київрада затвердила четвертий генеральний план Києва і проєкт планування приміської зони на період до 2020 р., який діє і сьогодні. Кожен з них визначав перспективи приблизно на 20 років, раз у 5 років у діючі плани вносились поправки.

Серед наявних на той час 9 районів Подільський і Кагановицький територіально і за кількістю жителів були найбільшими в місті, що потребувало перегляду їхніх меж, зокрема, й з огляду на певні неузгодження. Так, наприклад, територія стадіону імені Хрущова (нині – Національний спортивний комплекс «Олімпійський») знаходилась у підпорядкуванні двох районів, що викликало незручності в процесі експлуатації. Так само незручно поділялась територія Чорної гори – селища індивідуальної забудови, в якому межа проходила теж посередині. Тому у вересні 1952 року на засіданні виконавчого комітету був здійснений переділ цих двох районів, згідно якого утворований Подільський район мав 104 тисячі населення, Кіровський – 35 тисяч, Кагановицький – близько 60 тисяч населення, Хрущовський – 47 тисяч¹.

Станом на 1954 рік Дарницький район Києва остаточно визначився як індустріальний за профілем і займав територію 314 кв.км². Району підпорядковувалися 18 населених пунктів, які були окремими селищами. Тут ще до Вітчизняної війни діяли 26 промислових підприємств. Виразне промислове спрямування мав Залізничний район з перевагою підприємств і установ залізничного транспорту площею 108 кв.км³. Він також був розділений на робочі селища – Солом'янку, Чоколівку, Олександрівську слобідку, Першотравневе селище, Залізничну колонію та ін. Основним районом з розміщення промислових підприємств був Жовтневий, площею 102 кв.км⁴, територіально розкиданий, до його складу входили великі населені пункти – Святошин, Караваєві Дачі, хутір Коцюбинського, Ново-Біличанське поселення та ін. У невеликому за площею Ленінському районі (25 кв.км)⁵ у центральній частині міста була розташована велика кількість державних установ міського і республіканського значення. У розміщеному на крутому, обривистому березі Дніпра Печерському районі площею 19 кв.км⁶ містився ряд адміністративно-політичних установ УРСР:

¹ Державний архів м. Києва (далі – ДАК), ф.Р-1, оп.4, спр.610, арк.127-131.

² Галузевий державний архів СБУ, ф.13, спр.462, арк.1 зв.

³ Там само, арк.2.

⁴ Там само, арк.10.

⁵ Там само, арк.6.

⁶ Там само, арк.13.

Рада Міністрів, Президія Верховної Ради, Республіканська прокуратура, 17 міністерств та ін. Сталінський район площею 21 кв.км⁷, який після Жовтневої революції був переважно кустарно-промисловим районом, згодом став центром науково-дослідної і учбової діяльності.

Поряд з міськими районами функціонував один обласний сільськогосподарський район – Києво-Святошинський, площею 0,8 тис. кв.км⁸. До його складу входили передмістя Києва: Ворзель, Буча, Ірпінь, Боярка, Нові Петрівці, Білогородка та ін.

Процес розширення міської території постійно був у русі. У серпні 1955 року до Києва планувалось приєднати південні околиці міста, розміщені на землях державного лісового фонду. Це район сіл Пирогів, Конча-Заспи, Жукова острова та Чапаєвки. Його загальна площа складала 5550 га. Територія приєднувалась до земель існуючого Кагановицького району, площа якого з 4250 га збільшувалась більш ніж у два рази – до 9800 га.

Населення Кагановицького району на той час складало 120 тис. осіб⁹, а з урахуванням населення існуючих селищ на території, що приєднувались до міських земель, мало становити близько 190-195 тисяч. Задля полегшення управлінських завдань район поділили на два: Кагановицький і район імені Хрущова.

Площа Кагановицького району в нових границях дорівнювала 350 га, району ім. Хрущова – 9500 га. Населення Кагановицького району за генеральним планом мало становити близько 80 тис. осіб (на той момент було близько 60 тис.), району ім. Хрущова – біля 80 тис. осіб (на той момент близько 50 тис.).

Зі сходу до міської території приєднували Бровари з площею території 2200 га. Утворювався новий адміністративний район «Броварський» з приєднанням до нього селища Биківня Дарницького району. Населення цього району мало складати близько 30 тис. осіб¹⁰.

У грудні 1956 року виконавчий комітет Київської міськради депутатів трудящих та міський комітет КП України, у відповідності до постанови Президії ЦК КП України про поширення міської смуги за рахунок земель області в районі урочища Конча-Заспа, звернувся до Верховної Ради УРСР з проханням прилучити до міських земель території експериментальної бази «Феофанія» Академії наук УРСР – 165 га; сільгоспартілі ім. Мічуріна села Пирогів – 2163 га, села Пирогів та Чапаєвку з населенням біля 4 тисяч осіб; сільгоспакадемії міністерства сільського господарства УРСР – 63 га; плодово-ягідного інституту – 54 га; колишнього будівництва № 1 – 38 га; управління

⁷ Там само, арк.19.

⁸ Там само, арк.37.

⁹ ДАК, ф.Р-1, оп.3, спр.528, арк. 104.

¹⁰ Там само.

справами Ради Міністрів УРСР – 330 га; інші ділянки організацій, дороги, залізниці – 204 га; на території Хотівського лісництва Боярського навчально-дослідного лісгоспу Київської сільгоспакадемії УРСР ряд кварталів загальною площею біля 2100 га; Трипільського лісництва Київського лісгоспу в складі ряду кварталів загальною площею біля 2000 га. Разом 8100 га земель. Адміністративно всі перелічені території підпорядковувались Кагановицькому району¹¹.

Міська територія постійно розширювалась за рахунок прилеглих місцевостей. 21 березня 1957 р. Указом Президії Верховної Ради УРСР у межу міста було включено населені пункти Києво-Святошинського району Київської області: Пирогів, Чапаєвку, Феофанію, селище Дніпровського пароплавства (острів Жуківка) і зону дачних селищ Конча-Заспу¹².

У 1956 р. на XX з'їзді КПРС було засуджено культ особи Сталіна, а у червні 1957 р. Молотов і Каганович у складі так званої «антипартійної групи» спробували протистояти Хрущову і зазнали поразки. Тож через це змінилися назви трьох районів. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 30 жовтня 1957 р. Кагановицький район перейменовано на Московський, а Молотовський – на Шевченківський¹³. 4 листопада 1961 р. Указом Президії Верховної Ради УРСР Сталінський район перейменовано на Радянський¹⁴.

Рішенням Виконавчого комітету Київської міської ради депутатів трудящих від 26 січня 1965 р. в межі Жовтневого району Києва включили селище Жовтневе Петро-Павлівсько-Борщагівської сільської ради депутатів трудящих Києво-Святошинського району та Перемога Біличанської сільської ради депутатів трудящих Ірпінської міської ради Київської області¹⁵.

Селище «Жовтневе» створено в 1947-1957 рр. У 1947 р. на площі 13 га державного земельного фонду у межах Святошина було відведено земельну ділянку для виробничих потреб районного шляхового відділу, районного промислового комбінату, машинодорожній станції, пізніше – іншим установам. В 1955 р. були виділені земельні ділянки під будівництво житлових будинків, молокозаводу тощо. В 1957 р. за розпорядженням Ради Міністрів і рішенням Київського облвиконкому від 30.11.1957 р. № 686 від колгоспу села Петро-Павлівська Борщагівка відрізано земельний масив 37 га під індивідуальне будівництво робіт-

¹¹ ДАК, ф.Р-1, оп.3, спр.572, арк.150-151.

¹² Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО), ф.Р-5111, оп.1, спр.151, арк.94.

¹³ Відомості Верховної Ради УРСР. – № 9. – К., 1957. – С.186.

¹⁴ УССР. Районно-административный справочник. – К., 1957. – С.129; Відомості Верховної Ради УРСР. – № 47. – К., 1961. – С.527.

¹⁵ ДАК, ф.Р-1, оп.8, спр.390, арк.607.

никам і службовцям Київського заводу ПЯ-11, АТК, ДЕУ та ін., а в 1959 р. додатково заводу «Червоний екскаватор». Станом на 20 грудня 1964 р. в селищі розміщувались ОДР-3, Київський ГАП-1, районний шляховий відділ, районна прокуратура, хімічний завод та ін. Була проведена каналізація, електрифікація, радіофікація, збудовано 2,5 км водопроводу, 14 водорозбірних колонок, 11 шахтних криниць; працювали лікарський пункт, клуб, бібліотека, але відсутні приміщення школи і дитячих дошкільних установ. Селище виявилось перенаселеним, в ньому проживало понад 2000 чоловік¹⁶.

Населений пункт «Перемога» утворився в 1949-1951 роках на площі 18 га державного земельного фонду. Станом на 1 грудня 1964 р. в ньому розміщувались лісотарний цех Міністерства торгівлі, 8 житлових будинків і гуртожитки заводу «ЛЕПСЕ», 6 одноповерхових будинків Укראерофотогеодезичного управління, один будинок обласної сільгосптехніки та 90 індивідуальних житлових будинків громадян, які працювали в організаціях м. Києва та Києво-Святошинського району. Селище було електрифіковане та радіофіковане, водопостачання здійснювалося шахтними криницями. Дуже перенаселене, як і Жовтневе, воно все ж поступалося йому за кількістю населення (понад 1700 чоловік)¹⁷.

У 1965 році внаслідок інтенсивного житлового і соціально-культурного будівництва Жовтневий район, як по території, так і за чисельністю населення став набагато більшим, ніж інші. Він мав до 300 тис. осіб, велику кількість промислових підприємств, що утруднювало керівництво районом. Тому постало питання змінити його межі і передати частину підприємств сусідньому Радянському району, який був одним з найменших районів міста як по території, кількості населення, так і по числу промислових підприємств. Цей район внаслідок замкнених меж не має перспектив для подальшого розширення і збільшення кількості проживаючого в ньому населення.

У Радянському районі відбувалося зменшення населення – за 5 років до 80 тис. проти 90-100 тис. осіб¹⁸. Це пояснювалося тим, що в районі не було масової забудови. Тому на засіданні виконкому Київської міської ради депутатів трудящих 24 грудня 1965 р. було вирішено істотно скоригувати межі Жовтневого і Радянського районів¹⁹.

У 60-х роках резервна територія для будівництва у місті швидко вичерпувалась. В 1967 році було затверджено другий післявоєнний план розвитку Києва, розрахований на 25 років, згідно якого житлові масиви мали зводитися на наливних, раніше заболочених землях

¹⁶ ДАК, ф.Р-1, оп.8, спр.390, арк.613.

¹⁷ Там само, арк.612.

¹⁸ ДАК, ф. Р-1, оп.8, спр.427, арк.16.

¹⁹ Там само, арк.9.

по обидві сторони Дніпра. І вже з 1966 по 1977 рік забудована територія збільшилась з 19 до 27,8 тис. га. Поступово Київ впритул підійшов до лісопаркових зон, сільськогосподарських угідь, що потребували збереження, тому забудовники стали переорієнтовуватись на пошук будівельних майданчиків у межах міста.

За 1959-1971 рр. питома вага будівництва у Києві зросла до 94%. Крім Відрадного, Першотравневого, Нивок з'явилися інші масиви – Русанівка, Лісовий, Микільська Борщагівка, Виноградар. У першій половині 70-х років була здійснена основна забудова масиву Березняки. На початку 1972 р. були зведені перші будинки найбільшого на той час масиву Києва і республіки – Оболоні. Масив розмістили у колишній заплаві Дніпра, на піднятих гідронамивним способом на 4-5 м піщаних «подушках». Забудова Оболоні, Виноградаря, Микільської Борщагівки завершилася у першій половині 80-х років. Водночас на північно-східних околицях міста, на намивних територіях дніпровської заплави, почалося спорудження Троєщини. Перші будинки було заселено в 1983 р. Тоді ж розгорнулося будівництво масиву Теремки.

23 травня 1969 р. згідно Указу Президії Верховної Ради УРСР створено десятий район – Дніпровський – за рахунок території Дарницького району²⁰.

У зв'язку з інтенсивною житловою забудовою і збільшенням населення Жовтневого, Московського та Подільського районів, що ускладнювало обслуговування населення, та зменшення кількості населення центральних районів – Ленінського і Радянського, 24 червня 1969 р. рішенням Виконавчого комітету Київської міської ради депутатів трудящих «Про встановлення нових меж Ленінського, Радянського, Жовтневого, Шевченківського, Подільського, Московського та Залізничного районів м. Києва»²¹ були внесені зміни в адміністративно-територіальний устрій усього міста. Зокрема, Ленінському району було передано частину території Радянського району; Радянському району відійшла частина території Жовтневого району; Шевченківському району частина територій Жовтневого та Подільського районів; Залізничному району передали частину території Московського району²².

Станом на 1975 рік населення Подільського району з урахуванням його розподілу на Мінський і Подільський в старих межах становило 210,8 тис. чол., в нових межах – 120 тис. У Мінському районі мешкали 90,8 тис. чол.²³. У вересні 1971 р. рішенням Виконавчого

²⁰ Відомості Верховної Ради УРСР. – № 24. – К., 1969. – С.203; ЦДАВО, ф.5111, оп.1, спр.768, арк.144.

²¹ ДАК, ф.Р-1, оп.8, спр.790, арк.318.

²² ДАК, ф.Р-1, оп.8, спр.1374, арк.121-122.

²³ ЦДАВО, ф.Р-2, оп.13, спр.9150, арк.153.

комітету Київської міської ради депутатів трудящих село Микільську Борщагівку Києво-Святошинського району площею 450 га було включено до складу Жовтневого району²⁴.

В 1973 р. районів стає одинадцять. 12 квітня 1973 р. згідно з Указом Президії Верховної Ради УРСР²⁵ утворюється Ленінградський район за рахунок території Жовтневого і Радянського районів, на території яких знаходяться Микільська Борщагівка, Біличі, Святошин. Його назвали на честь Ленінграда, «закладці» якого тоді виповнювалось 270 років. Така назва була пов'язана не лише з цією датою. Київ завжди вважався на третьому місці після Москви і Ленінграда і повинен був це підкреслювати. Площа новоутвореного району становила 9950 га з населенням понад 163 тисячі жителів²⁶. На території Ленінградського району розміщувалися 195 підприємств, установ і організацій, у тому числі 19 промислових підприємств, 15 проектно-конструкторських і науково-дослідних установ, 8 будівельних організацій. Серед них – заводи авіаційний, «Червоний екскаватор», електронних обчислювальних і керуючих машин, інститути Академмістечка, фабрика спортивного взуття та ін.

3 березня 1975 р. згідно Указу Президії Верховної Ради Української РСР за рахунок території Подільського району створений Мінський район²⁷.

Надалі будівництво у Києві набуло вражаючого масштабу, на околицях поставали величезні житлові масиви. Такі перетворення призводили до чергових змін у районуванні, до збільшення кількості районів. З 1986 р. будівельники керувалися третім післявоєнним Генеральним планом реконструкції і подальшого розвитку Києва до 2005 року. Чисельність населення міста в другій половині 80-х років досягла 2,6 млн осіб²⁸, основним чинником його зростання був механічний приріст. 30 грудня 1987 р. Указом Президії Верховної Ради УРСР було створено Ватутінський район – за рахунок розукрупнення Дніпровського району, а також Харківський – за рахунок розукрупнення Дарницького, Московського і Печерського районів²⁹. Площа Києва сягнула до 825 кв.км.³⁰

Ватутінський район був одним із найбільших у місті як по території (14,2 тис. га), так і за кількістю населення. За офіційними ста-

²⁴ ДАК, ф.Р-1, оп.8, спр.1003, арк.37-41.

²⁵ Відомості Верховної Ради УРСР. – № 17. – К., 1973. – С.148-149.

²⁶ ДАК, ф.Р-1, оп.8, спр.1173, арк.118.

²⁷ Відомості Верховної Ради УРСР. – № 10. – К., 1975. – С.132; ЦДАВО, ф.Р-2, оп.13, спр.9150, арк.151; ДАК, ф.Р-1556, оп.1, спр.1, арк.61-61 зв.

²⁸ Ілюстрована історія Києва. – К., 2012. – С.328.

²⁹ Відомості Верховної Ради УРСР. – № 2. - К., 1988. – С.46.

³⁰ Ілюстрована історія Києва. – С.330.

тистичними даними на 01.01.2000 р. чисельність населення Ватутінського району становила 321,9 тис. осіб, що складало 12,2% від всього населення м. Києва³¹.

13 травня 1986 р. була прийнята постанова директивних органів УРСР № 177, якою, зокрема, затверджувався генплан розвитку Києва і проект планування його приміської і зеленої зон. Цим проектом передбачалося створення навколо Києва приміської зони з використанням її для розміщення промислових підприємств, розвитку приміського сільського господарства, організації заміського масового відпочинку населення, розширення лісопаркового поясу. До складу приміської зони передбачалося включення територій Баришівського, Бориспільського, Бородянського, Броварського, Васильківського, Вишгородського, Іванківського, Києво-Святошинського, Макарівського, Обухівського і Фастівського районів Київської області, Бобровицького і Козелецького районів Чернігівської області загальною площею 1,76 млн. га. На той час це було виважене державне і містобудівне рішення. Але в силу різних обставин (ліквідація наслідків аварії на ЧАЕС, перебудова та ін.) воно не було реалізоване.

В 1990 році на карті Києва з'явився Харківський район, до складу якого увійшли Березняки, Осокорки, Позняки і частина хутора Шевченка. Ленінський район існував до 18 лютого 1992 р., коли постановою Президії Верховної Ради України його перейменували на Старокиївський³².

Таким чином, зміни в адміністративно-територіальному устрої Києва упродовж кінця 50-х – початку 90-х років виявилися кардинальними – створено було 5 нових районів – Дніпровський, Ленінградський, Мінський, Ватутинський та Харківський. Розширення міста відбувалося переважно за рахунок сільської периферії, що відразу ж створило гострі проблеми соціальної інфраструктури й транспортного зв'язку. Не були задовільно вирішені і проблеми міської топоніміки, що стало особливо відчутним із здобуттям Україною незалежності.

У свій час була розроблена Генеральна схема районного планування Києва і Київської області – організаційна спроба комплексного вирішення проблем, які є спільними для столиці і її передмість. Багато хто вважає, що наше майбутнє – створення Київської столичної округи як єдиної територіальної соціально-економічної системи, що базується на взаємопов'язаному, збалансованому і взаємодоповнюючому розвитку соціальної, екологічної і економічної сфер діяльності.

³¹ Меліхова Т.І. Перспективи і пріоритети розвитку Ватутінського району в XXI столітті // Київ у XXI столітті: стратегія розвитку. – К., 2001. – С.163.

³² Відомості Верховної Ради УРСР. – № 20. – К., 1992. – С.587.